KLASSIK MENEJMENT NAZARIYALARINING ZAMONAVIY TA'LIM MUASSASALARI BOSHQARUV MODELIGA TRANSFORMATSIYASI

Yusupova Munira Jahongir qizi

Annotatsiya. Mazkur tezisda F. Teylorning ilmiy boshqaruv, A. Fayolning ma'muriy boshqaruv va M. Veberning byurokratik tashkilot nazariyalarini zamonaviy ta'lim muassasalari faoliyatiga moslashtirish yo'nalishlari tahlil qilinadi. Raqamli boshqaruv, taqsimlangan yetakchilik, natijaga yo'naltirilgan rejalashtirish va akademik avtonomiya sharoitida klassik tamoyillarning amaliy ahamiyati hamda cheklovlari yoritiladi. Nazariy-qiyosiy tahlil asosida ta'lim sifati va boshqaruv hisobdorligini uyg'unlashtiruvchi integratsion model taklif etiladi.

Kalit so'zlar: klassik menejment, ta'lim menejmenti, ilmiy boshqaruv, ma'muriy boshqaruv, byurokratiya, taqsimlangan yetakchilik, raqamli transformatsiya.

Аннотация. В тезисе рассматриваются направления адаптации научного управления Ф. Тейлора, административной теории А. Файоля и бюрократической модели М. Вебера к управлению современными образовательными организациями. Анализируются возможности и ограничения классических принципов в условиях цифровизации, распределённого лидерства, автономии и управления по результатам. На основе сравнительного анализа предложена интеграционная модель, сочетающая качество образования с управленческой подотчётностью.

Ключевые слова: классический менеджмент, управление образованием, научное управление, административное управление, бюрократия, распределённое лидерство, цифровая трансформация.

Abstract. This thesis examines the adaptation of F. Taylor's scientific management, H. Fayol's administrative theory and M. Weber's bureaucratic model to contemporary educational institutions. It addresses the relevance and limitations of classical principles under digital transformation, distributed leadership, institutional autonomy and results-based governance. Drawing on comparative conceptual analysis, an integrated framework is proposed to balance educational quality, professional initiative and managerial accountability.

Keywords: classical management, educational management, scientific management, administrative theory, bureaucracy, distributed leadership, digital transformation.

KIRISH

Ta'lim muassasalarida boshqaruvning samaradorligi faqat moddiy resurslar va rasmiy vakolatlar bilan belgilanmaydi: o'quv natijalari, pedagoglarning kasbiy mustaqilligi, manfaatdor tomonlar ishtiroki hamda raqamli axborot oqimlarini boshqarish ham muhimdir. Shu bilan birga, rejalashtirish, mehnat taqsimoti, muvofiqlashtirish va nazorat kabi klassik menejment funksiyalari o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Ularni ta'lim sohasining insonparvarlik va pedagogik xususiyatlariga moslashtirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa bo'lib qolmoqda [1–3].

Tadqiqotning maqsadi — klassik menejment maktablarining asosiy g'oyalarini tizimlashtirish, ularning hozirgi ta'lim muassasalari boshqaruvidagi transformatsiya mexanizmlarini aniqlash hamda muvozanatli konseptual modelni asoslash. Metodik jihatdan tarixiy-mantiqiy yondashuv, qiyosiy tahlil va ilmiy manbalarni konseptual umumlashtirish qo'llanildi. Tezis empirik so'rov yoki muayyan muassasa ma'lumotlariga asoslangan natija sifatida talqin etilmaydi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ASOSIY QISM

Klassik menejment nazariyalarining dastlabki yo'nalishi F. Teylorning ilmiy boshqaruv tamoyillaridir. U mehnat jarayonini standartlashtirish, vazifalarni oqilona taqsimlash va samaradorlikni o'lchashni asosiy boshqaruv vositalari deb qaragan [1]. Ta'lim tizimida mazkur yondashuv dars jadvalini shakllantirish, hujjat aylanishini soddalashtirish, xizmat vazifalarini aniq belgilash hamda ma'lumotlar bilan ishlashni avtomatlashtirishga tatbiq etilishi mumkin. Biroq o'qituvchi mehnatini faqat sonli indikatorlar bilan baholash pedagogik ijodkorlik va ta'lim sifatining murakkab tabiatini e'tibordan chetda qoldiradi.

A. Fayol taklif etgan rejalashtirish, tashkil etish, rahbarlik qilish, muvofiqlashtirish va nazorat funksiyalari zamonaviy strategik boshqaruvning asosiy tarkibiy qismlari sifatida saqlanib kelmoqda [2]. Bugungi sharoitda ular yillik rivojlanish strategiyasi, o'quv dasturlari monitoringi, sifatni ichki ta'minlash tizimi va risklarni boshqarish bilan uyg'unlashadi. M. Veberning byurokratik modelida huquqiy-ratsional vakolat, formal qoidalar va lavozimlar iyerarxiyasi tashkilot barqarorligini ta'minlaydi [3]. Ta'lim sohasida bu shaffof qabul, attestatsiya va akademik tartib-taomillarga xizmat qiladi, ammo ortiqcha formalizm qaror qabul qilish tezligini pasaytirishi mumkin.

Zamonaviy tadqiqotlarda maktab va oliy ta'lim boshqaruvining faqat vertikal buyruqbozlik asosida yuritilishi yetarli emasligi ko'rsatiladi. Bush ta'lim yetakchiligi va menejment modellarining kontekstga bog'liqligini ta'kidlaydi [4]. Spillane esa yetakchilikni alohida rahbar shaxsiga emas, balki rahbarlar, pedagoglar va vaziyatlar o'rtasidagi amaliy faoliyatga bog'laydi [5]. Demak, klassik tizimlilik hamda zamonaviy jamoaviy qaror qabul qilish o'zaro muqobil emas, balki to'g'ri muvofiqlashtirilganda bir-birini to'ldiruvchi mexanizmlardir.

1-jadval. Klassik nazariyalarni zamonaviy ta'lim boshqaruviga moslashtirish

Nazariya	An'anaviy tamoyil	Zamonaviy transformatsiya
F. Teylor [1]	Standartlash va samaradorlik nazorati	Elektron jarayonlar, ma'lumotga asoslangan monitoring; sifatning ko'p mezonli bahosi
A. Fayol [2]	Rejalashtirish va koordinatsiya	Strategik reja, ichki sifat kafolati, loyiha va risklarni boshqarish
M. Veber [3]	Qoidalar va iyerarxiya	Shaffof reglament, raqamli hujjatlashtirish, delegatsiya va moslashuvchan qarorlar
Zamonaviy sintez [4–6]	Rahbar markazidagi nazorat	Taqsimlangan yetakchilik, jamoa ishtiroki, pedagogik avtonomiya

Jadvaldan ko'rinadiki, transformatsiya klassik prinsiplardan voz kechish emas, balki ularning boshqaruv obyekti va natijalarini qayta talqin etishdir. Masalan, nazorat endilikda faqat topshiriq bajarilishini tekshirish emas, balki o'quv jarayonini takomillashtirish uchun tahliliy qayta aloqa berish funksiyasini ham bajaradi.

Raqamli transformatsiya mazkur jarayonning muhim omilidir. Elektron jurnal, ta'limni boshqarish platformalari va tahliliy panellar tezkor axborot almashinuvini kuchaytiradi. UNESCOning 2023-yilgi hisobotida texnologiyadan foydalanish pedagogik maqsad, tenglik, dalillar va boshqaruv salohiyati bilan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

muvofiqlashtirilishi zarurligi qayd etiladi [7]. Shu sababli raqamlashtirishni faqat dasturiy ta'minot xaridi bilan tenglashtirish xato: ma'lumotlar maxfiyligi, pedagoglarni tayyorlash va qarorlar uchun mas'uliyat aniq belgilanishi kerak.

Transformatsion modelni amaliy joriy etish to'rtta o'zaro bog'liq konturda tasavvur qilish mumkin: (1) strategik kontur — missiya, maqsad va ko'rsatkichlar; (2) tashkiliy kontur — vakolatlarni oqilona taqsimlash va reglamentlar; (3) pedagogik kontur — o'qituvchilar ishtiroki, metodik erkinlik va kasbiy rivojlanish; (4) raqamli-analitik kontur — ma'lumotlar sifati, monitoring va teskari aloqa. OECD tadqiqotlari ta'lim yetakchiligi va tizimning o'zaro hamkorligini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi [6].

Taklif etilgan model samaradorligini baholashda faqat hujjatlar soni yoki topshiriqlar bajarilish foizi emas, balki ta'lim natijalarining dinamikasi, o'qituvchilar qoniqishi, resurslardan foydalanish, boshqaruv qarorlarining ochiqligi va manfaatdor tomonlar ishtiroki birgalikda ko'rib chiqilishi maqsadga muvofiq. Kotterning tashkiliy o'zgarishlarga oid yondashuvi transformatsiya uchun umumiy maqsad, jamoaviy qo'llab-quvvatlash va institutsional mustahkamlash muhimligini anglatadi [8].

XULOSA

Klassik menejment nazariyalari zamonaviy ta'lim boshqaruvining tarixiy-nazariy asosini tashkil etadi. Teylorning jarayonlarni tartibga solish, Fayolning boshqaruv funksiyalari va Veberning tashkiliy aniqlik tamoyillari raqamli texnologiyalar hamda taqsimlangan yetakchilik bilan uyg'unlashganda amaliy qiymat kasb etadi. Bunda standartlashtirish pedagogik ijodkorlikni cheklamasligi, nazorat esa jazolashga emas, sifatni oshirishga xizmat qilishi zarur.

Ta'lim muassasalari uchun strategik rejalashtirish, vakolatlarni muvozanatli taqsimlash, shaffof raqamli jarayonlar va ko'p mezonli natija monitoringini bir tizimga keltirish tavsiya etiladi. Taklif etilgan konseptual modelni keyingi tadqiqotlarda muassasalar kesimida empirik indikatorlar asosida tekshirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Taylor, F. W. (1911). The principles of scientific management. Harper & Brothers.
2. Fayol, H. (1949). General and industrial management (C. Storrs, Trans.). Sir Isaac Pitman & Sons. (Original work published 1916).
3. Weber, M. (1978). Economy and society: An outline of interpretive sociology (G. Roth & C. Wittich, Eds.). University of California Press.
4. Bush, T. (2020). Theories of educational leadership and management (5th ed.). SAGE Publications.
5. Spillane, J. P. (2006). Distributed leadership. Jossey-Bass.
6. Pont, B., Nusche, D., & Moorman, H. (2008). Improving school leadership: Volume 1. Policy and practice. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264044715-en
7. UNESCO. (2023). Global education monitoring report 2023: Technology in education—A tool on whose terms? UNESCO. https://doi.org/10.54676/UZQV8501
8. Kotter, J. P. (1996). Leading change. Harvard Business School Press.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.